

ANNA HERLINGS, KARS VELING
EN RIK WEVER

Op zoek naar
VLINDERS en
LIBELLEN

MOOIE VLINDER- EN LIBELLENGEBIEDEN
IN NEDERLAND

KNNV UITGEVERIJ

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	7
Wat doet De Vlinderstichting?	8
Vlinders en libellen	12
Verschil juffers en libellen	16
Voor je vertrekt	22
1 Bargerveen	24
2 Biesbosch	28
3 Braakman	32
4 Buurserzand	36
5 Dwingelderveld	40
6 Fochteloërveen	44
7 Geuldal, Gerendal en Piepert	48
8 De Groote Peel	52
9 De Hoge Veluwe	56
10 Horsterwold	60
11 Kampina	64
12 Kop van Schouwen	68
13 Kuinderbos	72
14 Kwade Hoek	76
15 Lauwersmeer	80
16 Meijendel	84
17 Millingerwaard	88
18 Moerputten	92
19 Noordhollands Duinreservaat	96
20 Sint-Pietersberg	100
21 Soesterberg	104
22 Texel	108
23 Weerribben	112
24 Westerwolde	116
25 Wyldemerk	120
Begrippenlijst	124
Dankwoord	126

VOORWOORD

De Vlinderstichting bestaat 40 jaar en dat vieren wij onder andere door het uitgeven van dit wandelboek. Bij het 25-jarig jubileum hebben we voor het eerst een wandelgids uitgegeven: *Ontdek vlinders en libellen*. In de afgelopen jaren is er veel veranderd en daarom hebben we de wandelgids in een nieuw jasje gestoken.

Iedereen vindt het leuk om dartelende vlinders en jagende libellen te zien tijdens een ontspannende wandeling in de natuur. Maar hoe weet je nou wat de beste plekken zijn om zo'n wandeling te maken? Wij wijzen je de weg naar 25 mooie vlinder- en libellengebieden in Nederland. Van de duinen in het westen tot de veengebieden in het oosten en van de Sint-Pietersberg in Zuid-Limburg tot het Lauwersmeer in het noorden: alle provincies komen aan bod.

Wij hopen dat je net zo veel plezier aan de vlinders en libellen in de natuur zult beleven als wij!

Titia Wolterbeek

Directeur De Vlinderstichting

WAT DOET DE VLINDERSTICHTING?

De Vlinderstichting is opgericht in 1983, omdat er sterke aanwijzingen waren dat de vlinders hard achteruitgingen. Een groot onderzoek, met honderden vrijwilligers, bevestigde die sombere aanname. De verspreidingsgegevens werden in een atlas gepubliceerd, die uitkwam in 1989. Dat jaar werd door De Vlinderstichting uitgeroepen tot vlinderjaar en er werden allerlei activiteiten georganiseerd, waaronder een vlinderherstelproject in de Achterhoek: 'Tussen Berkel en Oude IJssel'.

De Vlinderstichting heeft vanaf haar oprichting drie belangrijke pijlers onder haar werk. Er werd en wordt nog veel onderzoek gedaan naar hoe het gesteld is met vlinders en libellen, en naar de oorzaken voor achteruitgang. Dit gebeurt door duizenden vrijwilligers in het veld, medewerkers van De Vlinderstichting, en studenten en stagiairs. Deze gegevens worden zo direct mogelijk doorgegeven aan organisaties en personen die daar wat aan kunnen doen. Zo heeft De Vlinderstichting intensieve contacten met provincies, gemeenten en het Rijk. Maar ook de grote natuurbeherende organisaties, particuliere grondbezitters en bedrijven worden aangesproken. De derde pijler is voorlichting en educatie. Door zo veel mogelijk mensen en organisaties enthousiast te maken voor vlinders en libellen wordt het draagvlak voor maatregelen groter.

Onderzoek: meetnet, losse waarnemingen en kwartiertellingen

Een belangrijk project dat vanaf 1990 loopt, is het meetnet vlinders. Op inmiddels meer dan duizend locaties worden, veelal door vrijwilligers, vaste routes op een gestandaardiseerde manier geteld. Dat gebeurt wekelijks van april tot en met september en jaar in jaar uit op dezelfde manier. Hierdoor hebben we zeer accurate informatie over hoe het met de vlinders gaat en kunnen we op tijd signaleren waar het fout gaat. Vanaf 1997 is er ook een meetnet libellen en inmiddels is er ook een nachtvlindermeetnet. Deze meetnetten zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring en de trends worden door het CBS berekend en gevalideerd. Ook losse waarnemingen vormen een belangrijke informatiebron, vooral

om te weten te komen waar welke vlinders en libellen voorkomen. Recent is er een derde methode bijgekomen: de kwartiertellingen. Met een kwartiertelling verzamel je informatie over de verspreiding van vlinders en libellen, maar er wordt ook bijgehouden hoe lang je telt en welke route is gevolgd. Omdat je alle soorten vlinders die je ziet noteert, geeft dit veel extra informatie.

Behoud en herstel

De Vlinderstichting heeft zelf geen gebieden in beheer en is dus voor de bescherming van vlinders en libellen afhankelijk van anderen. Er wordt nauw samengewerkt met beheerders. De kennis over de eisen die de bedreigde soorten stellen, de problemen en de mogelijke herstelmaatregelen wordt zo snel mogelijk doorgegeven. Ook op beleidsniveau is het van belang om kennis over vlinders en libellen een plek te geven. Steeds meer zitten we dan ook aan tafel bij het Rijk, de provincies, gemeenten en waterschappen om te zorgen dat de bescherming van biodiversiteit in het algemeen, met de vlinders en libellen als handvat, wordt meegenomen. Dat maken we zichtbaar met het keurmerk 'Kleurkeur'. Een van de manieren om de biodiversiteit te laten toenemen is een natuurvriendelijk beheer van bermen en groenstroken. In 2019 is door De Vlinderstichting, in samenwerking met de Stichting Groenkeur, het keurmerk 'Kleurkeur' gestart. Aannemers en loonbedrijven kunnen dit certificaat halen en daarmee in aanmerking komen om opdrachten onder Kleurkeur uit te voeren voor opdrachtgevers, zoals gemeenten en provincies. Daarmee is geborgd dat het bermbeheer op een natuurvriendelijke manier wordt uitgevoerd.

Voorlichting en educatie

Om het draagvlak voor natuurvriendelijk beheer te vergroten is De Vlinderstichting erg actief op het gebied van voorlichting. We treden op heel veel manieren naar buiten om zo veel mogelijk mensen en organisaties enthousiast te maken voor vlinders, libellen en biodiversiteit. En dat enthousiasme kan niet vroeg genoeg beginnen. Het project 'Koolwitjes in de klas' heeft al meer dan een miljoen kinderen op basisscholen in aanraking gebracht met de prachtige metamorfose: de gedaanteverwisseling van eitje, via rups en pop naar vlinder. Ze hebben het van zeer nabij meegemaakt in hun klas en het moment suprême is natuurlijk het loslaten van de zelf opgekweekte koolwitjes in de schooltuin op een mooie zonnige dag.

VERSCHIL

JUFFERS EN LIBELLEN

De term 'libellen' zorgt soms voor verwarring. De orde van libellen (*Odonata*) bestaat namelijk uit twee onderorden: de juffers en de 'echte' libellen. De 'echte' libellen worden meestal kortweg libellen genoemd. In

grote roodoogjuffer

noordse witsnuitlibel

facetoog vlinder

Nederland zijn er vijf families van echte libellen en vier families van juffers.

'Echte' libellen hebben een robuuster en meestal breder achterlijf.

De achtervleugels zijn aan de basis breder dan de voorvleugels. In rust worden de vleugels meestal gespreid, of zelfs schuin naar beneden gehouden. 'Echte' libellen

hebben grote ogen, die elkaar boven op de kop (bijna) raken.

Juffers hebben een lang, dun achterlijf. In tegenstelling tot de 'echte' libellen hebben de vleugels van juffers alle vier dezelfde vorm.

De vleugels worden in rust meestal langs of boven het achterlijf samengeklapt. De ogen zijn gevormd als

facetoog libel

een halve bol en zijn geplaatst aan de zijkanten van de kop. Bij juffers raken de ogen elkaar niet.

De facetogen van libellen bestaan elk uit wel 30.000 deelloogjes! Geen enkel ander insect heeft er zo veel. Vanuit elk deelloogje loopt een zenuw naar de hersenen. Libellen zijn continu bezig om 60.000 beeldjes te verwerken. Hiermee is hun gezichtsvermogen bijzonder geavanceerd en zijn ze in staat om kleine details te zien. Vergeleken met andere insecten kunnen libellen dus bijzonder goed zien. Hun reukvermogen en gehoor zijn daarentegen sterk onderontwikkeld. Omdat de middelen in de natuur vaak beperkt zijn, gaat een goed ontwikkelde eigenschap op het ene vlak vaak ten koste van de ontwikkeling van eigenschappen op andere vlakken. Je kunt nu eenmaal niet alles hebben.

Vliegtijden

Vlinders en libellen zijn niet altijd makkelijk te zien. Het meest opvallend zijn ze als imago, als volwassen insect. De vliegtijden variëren van soort tot soort. Er zijn er met maar één generatie, maar andere soorten komen twee- of driemaal per jaar tevoorschijn.

Hieronder vind je een overzicht van de perioden dat je de grootste kans hebt om een soort tegen te komen. Uiteraard is het weer ook een belangrijke factor en na een langere koude periode zullen vlinders en libellen later verschijnen dan na een warme en zonnige periode.

Vliegtijdentabel vlinders

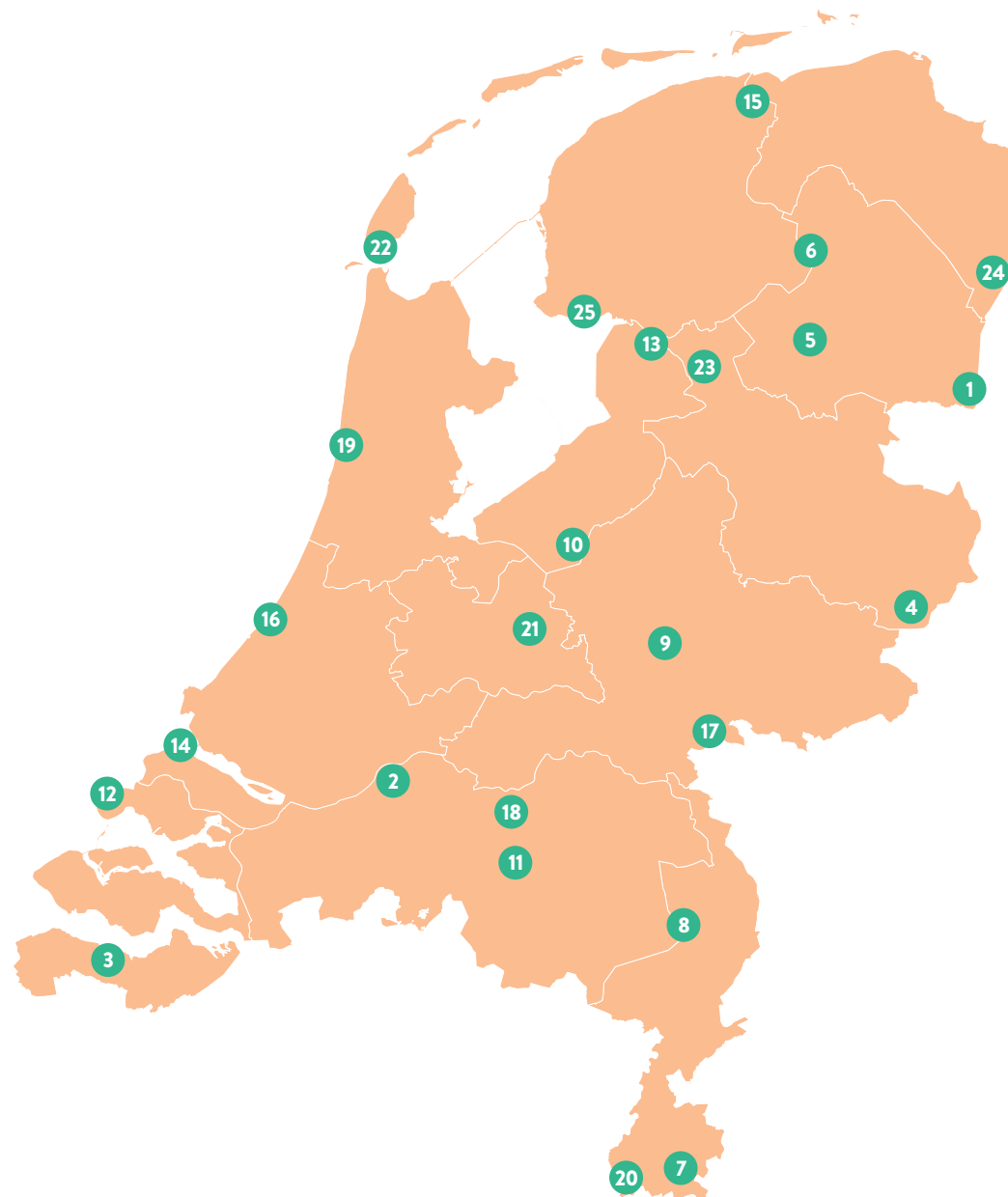
	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
aardbeivlinder	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
argusvlinder	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
atalanta	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
bont dikkopje	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
bont zandoogje	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
boomblauwtje	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
bosparelmoervlinder	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
boswitje	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
bruin blauwtje	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
bruin dikkopje	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D

VOOR JE VERTREKT

We hopen natuurlijk dat je ontzettend enthousiast bent geworden over deze gebieden en hier graag naartoe gaat om vlinders en libellen te spotten. Mocht je nou nog niet zo veel ervaring hebben in het kijken naar vlinders en libellen, dan hebben we handige herkenningskaarten. Deze zijn te downloaden op de website van De Vlinderstichting. Voor wie het nog wat professioneler wil aanpakken, hebben we ook vlinder- en libellengidsen te koop en speciale verrekijkers om insecten mee te bestuderen.

Wandelgebieden

- 1 Bargerveen
- 2 Biesbosch
- 3 Braakman
- 4 Buurserzand
- 5 Dwingelderveld
- 6 Fochteloërveen
- 7 Geuldal, Gerendal en Piepert
- 8 De Groote Peel
- 9 De Hoge Veluwe
- 10 Horsterwold
- 11 Kampina
- 12 Kop van Schouwen
- 13 Kuinderbos
- 14 Kwade Hoek
- 15 Lauwersmeer
- 16 Meijendel
- 17 Millingerwaard
- 18 Moerputten
- 19 Noordhollands Duinreservaat
- 20 Sint-Pietersberg
- 21 Soesterberg
- 22 Texel
- 23 Weerribben
- 24 Westerwolde
- 25 Wylde merck

1 BARGERVEEN

Algemeen

Op de Zuid-Drentse grens met Duitsland ligt natuurgebied Bargerveen. Zoals de naam al doet vermoeden is Bargerveen een veengebied. Het is niet zomaar een veengebied: dit is een van de grootste overgebleven hoogveengebieden van Nederland. Hier kun je genieten van de weidsheid en de oorverdovende stilte. Bargerveen is onderdeel van Het Veenland en een echte aanrader voor de natuurliefhebber. In Het Veenland komen wel vijftien soorten veenmos voor! Ook soorten als gladde slang, levendbarende hagedis en

verschillende marterachtigen hebben hier hun onderkomen. In totaal zijn hier meer dan negenhonderd soorten nachtvlinders waargenomen en door de vele vennen en poelen zijn ook de libellen er in groten getale aanwezig.

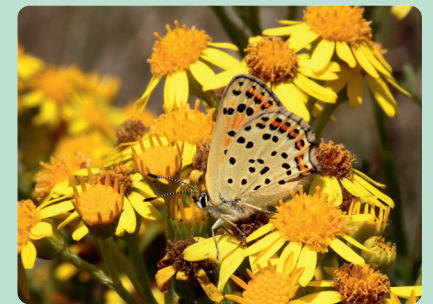
Dagvlinders

Een erg leuke soort die je kunt zien in Bargerveen is de aardbeivlinder. De aardbeivlinder is echt een soort van de vroege zomer, mei-juni. Je moet er dus op tijd bij zijn als je deze zeldzaamheid wilt zien. Dit zeer honkvaste vlindertje kwam aan het begin van de 20^e eeuw algemeen voor op de hogere zandgronden, in de duinen en de laagveengebieden. Vanaf dat moment is hij sterk achteruitgegaan en zijn vele populaties verdwenen. In Bargerveen bevindt zich momenteel een relatief grote, stabiele populatie.

Een andere schaarse standvlinder die je kunt aantreffen in Bargerveen is de bruine vuurvlinder. Dit is een typische soort van de hogere zandgronden. Nederland ligt aan de noordgrens van zijn verspreidingsgebied. Als mannetjes en vrouwtjes vlinders van een soort verschillen in uiterlijk, zijn de vrouwtjes vaak bescheidener gekleurd. Dit geldt echter niet

aardbeivlinder

bruine vuurvlinder ♂

bruine vuurvlinder ♀

metaalvlinder

mi-vlinder

wollegrasuil

voor de bruine vuurvliinder. Hiervan zijn juist de vrouwtjes opvallender gekleurd dan de mannetjes. Bruine vuurvliinders vliegen in twee generaties en je kunt ze bijna heel de zomer aantreffen.

Nachtvlinders

In het Bargerveen komt een aantal soorten voor die op bijna geen enkele andere plek in Nederland nog voorkomen. Voorbeelden hiervan zijn de moerasbreedvleugeluil, de kastanjebruine uil en de wollegras-uil. Deze soorten krijg je overdag helaas bijna nooit te zien. Gelukkig zijn er enkele andere fraaie soorten in het gebied die je overdag wél goed kunt vinden, zoals de metaalvlinder en de mi-vlinder. Daarbij moet je wel even goed opletten, want deze lijkt best wel wat op de eerder besproken aardbeivlinder. Als je geluk hebt, kun je hier zelfs de extreem zeldzame heidedaguil tegenkomen.

Libellen

Het Bargerveen is een prachtig libellengebied, waar wel 35 verschillende soorten voorkomen. Een aantal voorbeelden van wat zeldzamere soorten hier zijn de maanwaterjuffer, koraaljuffer, venwitsnuitlibel en noordse witsnuitlibel. De laatste twee zijn makkelijk met elkaar te verwarren, zowel qua

noordse witsnuitlibel

uiterlijk als gedrag. De noordse witsnuitlibel is ietsje groter dan de venwitsnuitlibel en ook net wat algemener. Beide soorten hebben een overlappende vliegtijd, maar de piek van de noordse witsnuitlibel is wat eerder in het seizoen dan die van de venwitsnuitlibel.

venwitsnuitlibel

2 BIESBOSCH

Algemeen

Nationaal Park De Biesbosch is een beschermd natuurgebied en het grootste zoetwatergetijdengebied van Europa. Ondanks de Deltawerken is er in de Biesbosch nog steeds een getijdenverschil, zeker in de Sliedrechtse Biesbosch. Dit gedeelte staat door de Nieuwe Waterweg in open verbinding met de Noordzee. Tijdens vloed duwt het zeewater de zoetwaterafvoer van de rivieren terug het rivierengebied in. Bij eb kan het rivierwater weer de zee in lopen. Het fenomeen van zoetwatergetijden is een uniek proces dat ervoor zorgt dat

er in de Biesbosch bijzondere planten en dieren voorkomen.

Dagvlinders

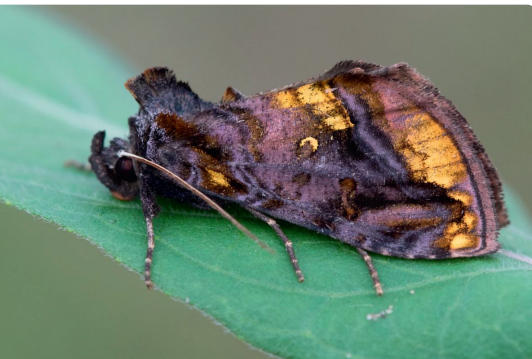
In de Biesbosch komen onder andere twee vlinderoverwintersaars voor. De citroenvlinder is er zo eentje. De mannetjes zijn felgeel en de vrouwtjes zijn lichtgeel. Paring vindt plaats in het voorjaar, snel nadat de vlinders uit hun winterslaap komen. De vrouwtjes citroenvlinder paren slechts één keer, maar hier hebben de mannetjes iets op bedacht. Zij patrouilleren over afstanden van soms wel enkele kilometers en achtervolgen alle witte/lichtgekleurde vlinders om te controleren of het een soortgenoot is. Wanneer een paringsbereid vrouwtje wordt gevonden, volgt de kenmerkende baltsvlucht tussen beiden.

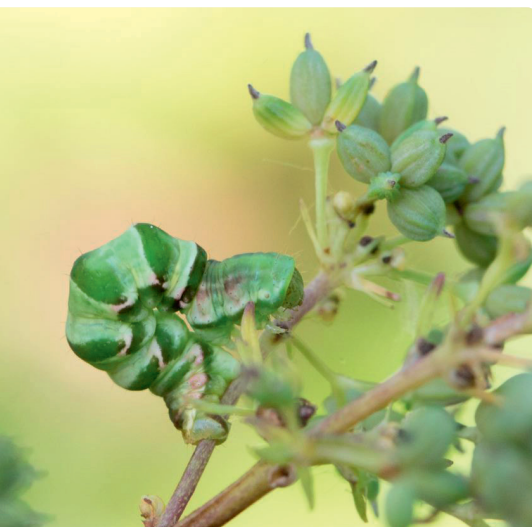
citroenvlinder

gehakelde aurelia

akelei-uil

rups van poelruitspanner

Een andere vlinderoverwinteraar die in de Biesbosch voorkomt, is de gehakelde aurelia. Deze prachtige oranje vlinder is goed te herkennen aan de diepe kartels in de vleugels. Mensen die hem voor het eerst zien, schrikken nog wel eens van de gekartelde vleugels en denken dat deze vlinder is aangevallen door een vogel. Niets is minder waar! De mannetjes zijn erg territoriaal en indringers worden zeer actief verjaagd.

Nachtvlinders

In de Biesbosch groeit een bijzondere plant: poelruit. Deze plant is de waardplant voor twee heel zeldzame nachtvlinders: de akelei-uil en de poelruitspanner. Het zijn twee prachtig gekleurde nachtvlinders die overdag helaas lastig te zien zijn. De akelei-uil is donkerbruin met een paarse gloed, en vliegt tussen juni en september. De poelruitspanner heeft lichtbruine vleugels met een kenmerkende donkergrijze tot zwarte band die horizontaal over

het midden van de vleugels loopt. Deze nachtvlinder vliegt van half juni tot eind juli. De rupsen van beide soorten zijn overdag te vinden op poelruit. Hiervoor moet je wel goed zoeken, want in tegenstelling tot de fraai gekleurde imago's hebben de rupsen perfecte schutkleuren. De kans dat je eroverheen kijkt is groot, en dat is nu precies wat deze rupsen graag willen!

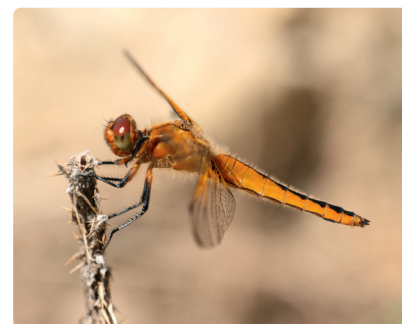
Libellen

De Biesbosch is een prachtig gebied om voor libellen op pad te gaan. Dit kun je natuurlijk doen vanaf de kant, maar je kunt ook op verschillende

bruine korenbout ♂

plekken een (fluister)boot of kano huren om de libellen vanaf het water te bewonderen. In de Biesbosch kun je soorten aantreffen als bruine korenbout, smaragdlibell en grote roodoogjuffer. De bruine korenbout is een vrij zeldzame libel. Jonge imago's zijn oranjebruin, maar mannetjes worden naarmate ze ouder worden blauw berijpt. Mannetjes van deze soort zijn zeer territoriaal en maken korte patrouillevluchten vanaf hun uitkijkpost (bijvoorbeeld een rietstengel). Toch zijn ze bij hoge dichtheden toleranter naar elkaar.

bruine korenbout ♀

smaragdlibell